

ՀԱՏՈՒՄՆ ԲԱՆՍԻՄԱՅԻ ՊԱՐԱՆՈՑԻՆ

(ՏԿ՝ 42 93)՝

Գ. — Գրեթէ մօտ 20000ի կը հասնի Հիմայ այս մեծ ձեռնարկին կատարման վրայ աշխատողաց թիւն, և որոց ամէն մէկն օրը 8էն ինչուան 10 ֆրանք կը վաստակի: Գործաւորաց կէշն Անգլիան և մանաւանդ Ճամայքա կըղզիներէն եկող սէւեր են, ուժով մարդիկ, որ կրնան նաև ծանր աշխատութեանց և վատաւուող կիմտոյին դիմանալ. երրորդ մաս մ'ալ կը կազմեն Քուրմայիայի բնիկը, որ անտառաց ծառերը կտրելու կը ծառայեն. մնացածներն Եւրոպացիք են և մեծաւ մասամբ Գաղղիացիք: Նոյն իսկ ընկերագրութիւնը կազմող ալ առաւելագոյն թուով Գաղղիացիք են, վասն զի թէ պէտ և Բնդհանուր անունը կը կրէ, սակայն Գաղղիական կրնայ համարուիլ զլիսաւորապէս, որով բնականաբար իր ազգային լաճը աւելի կը փնտռէ նոյն իսկ երկրորդաբար եղած շնորհմանց և արտօնութեանց մէջ նախամեծար ընտրելով կրնաները: Հինգ հարիւր մ'ալ Իստացիք են, որոնք վաճառականութեան և ուրիշ գործերու կը պարսպին:

Աշխատութիւնն մաս մաս բաժնուած է. մեծաւաճող ընկերութիւնն պէտք եղածը կ'առնուն հարկերն եօթը տարով, և աշխատութիւնն հետեւեալ կերպով կը յառաջանայ: Ան տառնեցուն ծառերը կը կտրեն, և շինութեան պէտք չեղածը նոյն տեղը մէկէն կ'այրեն, յետոյ իրանցից ուղղորթիւնը կը գծեն, և մէկէն փորել կը սկսին: Ոչ այնչափ ծանր աշխատութեանց համար՝ ձեռք մընք կը գործածեն, և կամ ականներ՝ որոնք արդէն պատրաստուած ըլլալով ելեքարական հոսանքով կը ճայթեն: Գլխին որ լանտկէպ թիւի մը հաղորդուած է. իսկ նիւթից տեղափոխութեան համար մասնաւոր արուեստով շինուած երկաթէ կառքեր կը գործածեն, որոնք չորս անուոց վրայ չըլանակ մ'ունին՝ որ հաւասարակիւս աման մը կը տանին, և այնպիսի կերպով հաստատուած է՝ որ թուալման առանցից վրայ չըլելով գոյրս պարպէ մէջի եղած նիւթը, որ 10 խորանարդ մեղր կրնայ պարունակել: Իսկ մեծ աշխատութեանց համար՝ փորելու ժամանակ առանձին փորիչներ կը գործածեն, և ուրիշ նարտարարեւտ մեքենաներ: Որչափ աշխատութիւնն առաջ կ'երթայ, այնչափ ալ գործաւորաց և մեքենայից թիւն կը շատնայ:

Աղէ՛կ եղանակի մէջ ընկերութիւնն 30,000 գործաւոր կը յուսալ ունենալ աշխատութեան համար, և երբ պեղման աշխատութիւնն յա-

ռաջանայ՝ չորս փորուած տեղերն ամբողջելով՝ տղմահան գործիչներ կտրենայ ցամաքի վրայ ալ հաստատել: Այս պատճառաւ գծին երկայնութեանը վրայ տղմահան մեքենաներ պատրաստուած են, որոց ամէն մէկը 7000 խորանարդ մեղր կրնայ օրը փորել:

Անցեալ տարուան վերջերը պարանոցին մէջ 30 տղմահան գործիք, 7 չափենաւք, 104 մեծ նաւակներ, և 4 նիւթերը՝ ի ցամաք տեղափոխուելու գործիք, 33 նաւաւորք, 72 փորելու գործիք, 122 չափեղարժ մեքենայք, 7219 կառք, 117 զանազան մեքենայք, 185 իրհանք կային: Իսկ Հիմայ ի ֆիլադելֆիա նոր ոճով 6 տղմահան գործիք կը շինուին, որոց իւրաքանչիւրն 25,000 ֆրանք կ'արժէ. որոց մին յունուարի մէջ այրեն, որով տեղը ուրիշ մը պիտի գրուի: Նոր-Եւրոպէն ալ արդէն երկու նոր տղմահանք հասած են, և ուրիշներ ալ շինուելու վրայ են:

Մինչև 1883 տարւոյն օգոստոսին վերջը միւլիոն ու կէս խորանարդ մեղր պեղուեցաւ. և մնացորդութեան արժանի է, որ նախնական աշխատութիւնը՝ անտառաց հատումն և գետինն հարթելու աշխատութիւնը գործոյն յաւալադի մութիւնը մեծապէս դժուարացուցած են գէթ աւելի բերան: Սեպտեմբեր 1883էն մինչև ի յունիս 1884 տարւոյն՝ հայիւ ըրած են, որ միւլիոն խորանարդ մեղր եղած պիտի ըլլայ ամէն ամառան մէջ կատարուած պեղման աշխատութիւնը, իսկ յունիսէն ետքը ամէն ամիս 2 միւլիոն խորանարդ մեղր:

Մինչև Հիմայ եղած աշխատութեանց արդիւնքն, յորս զիխաւոր է 30 միւլիոն խորանարդ մեղր ժայռանման երկիրը կտրեն, լաւական գոհացուցիչ արժան է համարուին. ուստի և հուլանային Ղէստէփս կրցաւ հրատարակել որ 1881ին սկսած գործը 1883ին պիտի վերջանայ: Սակայն այդպիսի հսկայական գործը՝ որչափ ալ լինէ ըլլուի, հուլանականաբար 1890էն առաջ դժուարին պիտի ըլլայ լնջնել, թէ որ անկէ առելի ալ ժամանակի կարօտ չըլլայ: Վասն զի ոչ այնքան արուեստական դժուարութիւնք են աշխատութեանց դիւրաւ յառաջելուն մեծ արգելք, որչափ կիմայի վատաւուողութիւնն՝ ճախճախտաներուն պատճառաւ, և որոց տարուէ տարի զուէ կ'երթան բազմաթիւ գործաւորք, արևադարձային լայնութեան աստիճանին տակ՝ ըլլալով երկու ամենախոր եղանակներ, զոր կ'ընդհատեն երկու անձրեային եղանակը: Երկու չոր եղանակաց մէջ ընտրե-

լազդոյն կը համարուի յունուարէն մինչև մարտ. տարիի մէջ երկինք երկաթապաշտոյ ամպերով կը ծածկուին, և որոց արգասիք են անշաղար անձրևք մինչև յունիս. յուլիոսի մէջ անձրևք կը նուազի, իսկ սեպտեմբեր և օգոստոս ամսոց մէջ դարձեալ երաշտութիւն մինչև 'ի նոյեմբեր, և այն ատեն անձրևք կը սկսի. տարւոյն վերջի երկու ամսոց մէջ այլ հնդկօրէն կերպարանք:

Այն պատճառաւ է որ չոր եղանակաց մէջ փոսակար և մահաութի տենդք կը յաճախեն, և ծախմախտ և ճահճային տեկերու մէջ անշարժ մնացած և հոտած լրոց պատճառաւ:

Բանամայի հողը քաղաքի է, բայց մականութիւնն երեւի վրայ. տեղ տեղ ալ բարձրասեւրն, բոյսեր, արևադարձային պտուղներ կան, ինչպէս ուրիշ տեղուածք ալ պանան, թուզ, լեմն, քաֆէ, չղար, բրինձ կը մշակեն. քուքոյի և հնդկարմաի բոյսերն ալ շատ լաւ կը յաղոյն: Ի Փորթոյ-Պէլլոյ քաղցրահոտ արօտներ լեցուն են, անտառաց մէջ ալ ծառոց և ծաղկանց քաղցր տնուշահոտութիւնն կը բուրէ, ուր պտնամբ մանաւանդ քառչու բոյսեր ալ կը բարձրանան. ապաւինի ընդարձակ տեղուածք են այն անտառք սրածայն կապկաց, խօտուն թութակաց և բազմագունեան թռչնոց. անհէթիթ կոկորդիլոսք կը պառկին աւազուտ և տղմոտ թմբերու վրայ, որոնք հրացանին ձայնովը միայն կը շարժին, կամ թէ սե նաւալաբայ արդարակովը և երգերովը:

Օգտատուէն մինչև հոկտեմբեր տարք անհանդուրժելի է: Ուրիշ ամիսները թէպէտ ծովային զեփուք և անձրևք տաքութիւնը կը բարեխառնեն, սակայն անոնցմով այլ աւելի վատաւորով չլըլայ: Դիտելու բան մ'է՛ որ ամէն տարի անփոփոխ յունիս ամսոյն կիսոյն անձրևք մէկէն կը դադրին, և արևը կը սկսի ամէն եղաւ նակէն աւելի այրել և տոչորել:

Ալիմային այսպիսի խտտութեան համար մահը 100ին 35է. և այս պատճառաւ աղիտաւորութիւնք և իրարու հետ հաղորդակցութիւնք կը դժուարանան, այնպէս որ վատաւորով եղանակին մէջ թէ որ 350,000 խորանարդ մեզր տեղ կը փորուի, աղէկ եղանակի մէջ անոր հնգապատիկը կ'ըլլայ. թո՛ղ ասկէ անալ եկած գլխաւորաց անհրաժեշտ փոփոխութիւնք, որ գործոյն յաւաքիտադատութեան մեծապէս արգելք կը պատճառեն: Սակայն գործն հիմայ այն աստիճանի հասած է՝ որ յաղորդութեամբ 'ի գլուխ երկնին անտարակուսելի է մէկ երկու տարի տուալ կամ ետքը: Եւ երբ անտոյղէն, վերնայ այն լեռնակուտակ շղթայն՝ որով հիւսիսային և հարաւային Ամերիկա իրարմէ անխառն և իրարու անհայդորդք էին, երկուքին 'միաբանութեան և բարեկամութեան սերտապաշտ զօդք պիտի հաստատուի անշուշտ, որչափ որ բնութեամբ, բարութ և կրիմայի տարբեր են իրար:

մէ: Վասն զի մարդկային հոմնաբը երկու ծափեր իրարու միացնող բնութենէ դուռած մեծ արգելքը մէջ տեղէն վերցընելովը, անգէ վերջը ընկերական հաղորդակցութեան զօդք և ևս կը զօրանայ, և շոգենաւք տեղի ապահով և աւելի արագութեամբ պիտի կտրեն ովկիական ծափոց ալիքը, ծաւալելով խաղաղութեան, վաճառակաւորութեան և ընդհանուր բարելաւութեան բարերար արգասիքը:

Բանամայի յրանցից բացուելովը՝ գլխաւորապէս Փէրուի, Գալուպիայի վաճառականութիւնք պիտի զարգանան, որոնց գլխաւոր բերքերն չղար, քաղաօ, առատ հանքերը, և հարաւային մասին հարուստ և այլ և այլ բերքերը Միացեալ Նահանգաց, Եւրոպայի և Հիւսիսային Ամերիկայ մէջ մեծ շահով կը վաճառուին. և եւրոպական բերքերն ալ այս յրանցքէն անցնելով պիտի փոխադրուին այս ընդարձակ երկրին մէջ: Քողովական հասարակացեանութիւն Փէրուէն, Սլնդզիոյ, 'ի Գաղղիոյ, 'ի Միացեալ Նահանգաց՝ ուտելեաց պաշար, կենդանիներ, ձեռագործք առնելով՝ փոխադարձ անոնց կիտրոնի փայտ, երենոս, մարգարիտ պիտի տայ: Միայն Անգղիոյ, Միացեալ Նահանգաց, Գաղղիոյ վաճառականութիւնը ովկիական յրանցից մէջէն՝ գրեթէ 500 միլիոնի պիտի մօտենայ. և հալիւ ընելով կը համարին որ վաճառականութեան ըրած շահը 36 միլիոն տոլլար պիտի ըլլայ՝ Միացեալ Նահանգաց համար, 10 միլիոն տոլլար Անգղիոյ, և 2 միլիոն Գաղղիոյ. իսկ 50 միլիոն ալ անոնցմէ գուրու է, դած ուրիշ ամէն երկիրներու հետ տուրեւաւոր:

Մեծամեծ հեռուորութիւնք կը վերնան այս անցից բացուելովը, որով նուարութեան համար օգտակար և ժամանակի ալ խնայութիւն մը կ'ըլլայ:

Հալիւ ըրած են դարձեալ՝ որ հիմակուան սովորական ճամբով առագաստաւոր նաւ մը 110 օրուան մէջ կը շանի 'ի Նոր-Եթրէն 'ի Հոնկ-Քոնկ, մինչդեռ 83 օրուան կը վերածուի այս անցքէն անցնելով. նոյն համեմատութիւնն հասկնալու է նաև ուրիշ հեռուոր նուազանցութեանց համար: Թէ՛ որչափ ամէն կողմանէ օգտամասնաց պիտի ըլլայ այս մեծ ձեռնարկութիւնը՝ բաւական համարինք յիշեցնել՝ որ լեռանցից բացման անմիջապէս երկրորդ տարւոյն վերջերը 3 միլիոն տոլլար շահ պիտի ընձեռէ, և յուսալի է որ քիչ վերջ վաճառականութեան տուած դիւրութեամբք և մեծամեծ օգուտներովը՝ շահն ալ պիտի կրկնուի և բազմապատկի: Նշուելով մէկ օրուան մէջ արևուն ելնելէն մինչև մտնելը կրնան նաւարկութեամբ կտրել ևս ալ մեծ կայարան մը պիտի շինուի, որպէս զի նաւերը իրենց կարգին սպասեն, ճամբորդութիւն

նին առաջ տանելու համար, և որ 60 մեդր լայն և 5 հազարամեդր երկայն պիտի ըլլայ. իրանցից երկայնութեամբը ուրիշ երկրորդական կաշարաններ այ պիտի շինուին, նաևոց սպաստանարանք՝ եթէ կրակ և կամ ուրիշ որ և իցէ ձախարդութիւն մը հանդիպի, որով արգելուին

իրենց ձախարդութիւնն ընել, իսկ նաևոց իրանցից մէջ վերին աստիճան արագութիւնն ժամը 10 հազարամեդր պիտի ըլլայ, այնպէս որ 8 ժամուան մէջ կը ընցնեն ընթացքին ուղղակի հաւասար արագութեամբ կտրելով ամբողջ իրանցը:

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈՍՊԷՅ ՀՆԳԿԱՑ

(ՏԷՍ ԷՂ 80):

Գ

Հնդիկ յուղարկաւորութիւնք: — Այսպիսով յիշեալ քափն Գանգիսի:

Կառքերնիս՝ Պայքալայի բազմամարդ փողոցաց մէջէն հողովնելով՝ դէպ ՚ի քաղաք կը տանէր զմեզ, այլ ոչ կառաց յաճախութիւնը, ոչ անհամար երթևեկաց աղմուկը, և ոչ փոփոխ առարկայից յաճողութիւնը մեր խօսակցութեան նիւթը կը փոփոխէր: Երբ ՚ի Ֆորթ մօտենալու կ'ըլլայինք՝ Հնդիկներու բազմութիւն մը բռնադատեց զմեզ ընթացքինս չափաւորելու: Վաղղիացին որ զեռ ևս խօսելու հետ էր, այն բազմութիւնը ուղադրութեամբ գիտելով, — Հնդիկ յուղարկաւորութիւն մըն է, — ասոնց ալ արարողութիւնը մի անգամ տեսնալը հետաքրքրական է: Մեր և Փարսից սովորութեանը հակառակ, ասոնք իրենց մեռելոց գիակները հրով կը ջնջեն: Բայց ասոնց ալ արարողութեանց սրբալիայը մերձենալը անկարելի է մեզի համար, միայն Մահմետականաց գերեզմանոցէն, որ կից է Հնդկաց սրբալիային, կարելի է ականատես ըլլալ ասոնց սովորութեանցը: —

Առիթը ՚ի դէպ կու գար ինձ. քանի որ հետաքրքրութիւնս ջերմացած էր՝ ուզեցի յազնել, ընկերքս թողլով՝ համբերութեամբ յուղարկաւորաց հետեկեաց ՚ի բացուստ: Մեռեալ ստորին դասակարգի ոմն կը թուէր. գոնեա այնպէս գուշակել կու տար յուղարկաւորաց աղբասին ու աւմիկ երկայնքը: Թէպէտ և նորեկի մը ամենազմուարթն է, եթէ ոչ անկարելի, փողոցը տեսնուած Հնդիկներէն զանազանել աւմիկը աղնուականէն: Սովորական է տեսնել զոմանս չորս հինգ սպասաւորք, որ

ցոյց է թէ չեն յանձնից ոմանց. սակայն իրենց գունաթափ հանդերձքն և հնացեալ հողաթափը, և քոն զսպասաւորս ողորմելազոյն կ'երեցունեն զանոնք:

Բազմութեան առջևէն չորս յուղարկաւոր գիակակիրը կը քալէին, գիակը ծաղիկներով զարդարած՝ զազաղի մը վրայ բաց հանգչեցուցած էր: Ոմենը շտապելով կը քալէին, մեղմաձայն, շարունակեալ ու միակերպ եղանակ մը լսեցնելով: Շատ չուշացանք կիզման սրբալիայը հասնելու. բարձր պատերով առանձնատեղի մըն էր, ուր յուղարկաւորութեան լրացուցիչ ժասը պիտի կատարուէր: Բազմութիւնը ընդարձակ գոնէ մը ներս մտնելով՝ հռակ ուրեմն ինձ արձակ թողուց. մերձեցայ մշտից, այլ Հնդիկ պահապանը մուտքս խօսիմանց. սրբալիայը պղծելու չէր: Յիշեցի Վաղղիացւոյն խօսքը և իսկոյն մահմետականաց գերեզմանոցը խոստրեցայ, որոյ պահապանին առաջնորդելովը, շուտ մը գերեզմանոցին որմին վրայ կիցեալ ողջոյն այն հնդկային տեսարանը աչքիս առջին պարզեցայ:

Բնդարձակ միջոցի մը մէջ չորս հինգ խարկից բոցը դեռ ևս կը բարբառէր, և անոնցմէ բարձրացած ծուխը՝ ճենճերեալ գիականց հոտը մթնոլորտին մէջ կը սրի: Ուրիշ գիակը գետինը հանգչեցուցեր էր, Ոմանք ՚ի խմբէն, զույգ մերձաւորք, հոն մօտ եղող փայտավաճառէն, խարուկին կարեւոր փայտը ստացած՝ բերին խարոյկը կազմեցին, գիակը վրան հանգչեցուցին, և նոյնք զարձակ ուրիշ մանր փայտերով ծածկեցին:

Այս ամենայն այսպէս հանդերձեալ, մին ՚ի յուղարկաւորաց, որ թուէր մերձաւորա-